

Boško KNEŽIĆ

Sveučilište u Zadru
boknezic@unizd.hr

Pregledni rad / rassegna o sintesi

«Lo scorbutico [...] antesignano ottocentesco di questo dalmatico istinto dissacratore e negatore» – Živko Nižić o Tommaseu

Po vokaciji pomorac, novinar, književnik, kazališni djelatnik i sveučilišni profesor, po habitusu pronicljivi Dalmatinac oštra uma i britka jezika, uvijek spreman na kritiku i samokritiku, Živko Nižić u svojoj dugoj i plodnoj karijeri sveučilišnog profesora talijanske književnosti sporadično se uvijek iznova vraćao liku i djelu Nikole Tommasea, tom «scorbutico [...] antesignano ottocentesco di questo dalmatico istinto dissacratore e negatore» koji nije štedio ni najsvetije likove ni najnedodirljivije mitove svojega vremena (Bettiza 1996: 418–419). Proturječan i ciničan, vječno rastrgan između dvije kulture i nacije, «una in culla e l'altra in bara» (Tommaseo-Capponi 1914: 358), između želje za dostizanjem sakralnog i tjelesne požude koja ga je koštala vida, Šibenčanin Tommaseo nije mogao ne probuditi znanstvenu iskru u Zadraniu Nižiću¹ koji svim svojim duhom osjeća ono

¹ Raspravljajući o složenosti Tommaseova karaktera i sposobnosti da ga se u cijelosti shvati, Nižić će, dajući prednost prof. dr. sc. Mati Zoriću, rođenom 125 godina nakon Tommasea u istim uskim kalama, ipak na neki način afirmirati postojanje zasebnog šibenskog karaktera po mnogočemu drugačijeg od karaktera ostalih Dalmatinaca: «[...] abbiamo oggi una profonda conoscenza anatomica di Tommaseo, grazie anche ai ricercatori e scienziati croati tra cui il primo posto viene occupato dal nostro maestro emerito, il prof. dott. Mate Zorić, essendo lui stesso sebenicense, poteva più facilmente penetrare e capire tutti gli elementi della vita e della creatività di Tommaseo» (Nižić 2003: 232). Taj će karakter vrlo slikovito opisati jedan drugi Šibenčanin koji će razloge njegove posebnosti pronaći u klimatskim prilikama i geografskom položaju grada: «U mjestu, u kome sam rođen, ima mnogo čega suvišeg, nesuvremenog, što čini da je život u njemu znatno različan od života po ostalijem primorskim gradovima, a, s druge strane, što godi pjesničkoj čudi. Šibenik je prenaseljen, suviše krševit i sunčan, suviše pobožan i praznovjeran, prepun istorijskih uspomena i narodnijeh predanja. [...] 'Lopovsko južno sunce', kao što veli Dode u svome *Tartarenu*, čini da se u Šibeniku sve preuveličano zamišlja i osjeća; čini da su nemirni snovi u spavanju, a na javi da se premnogo sanja; da je mašti malo života koliko ga je priroda dala, nego ga traži i ondje, gdje mu nema mjesta. U koži svakog pravog Šibenčanina živi nježan trubadur, krut uskok i vrijedan težak; kako kad dirneš koju žicu, iskočiće jedan od trojstva» (Matavulj 1939: 15–16).

što je Bettiza, na Tommaseovu tragu, nazvao *dalmatinskom posebnošću*, koju, među ostalim, referirajući se na impulzivni karakter Dalmatinaca koji istovremeno krasi eksplozivnost i blagost, temperament, sentiment, strast i inat, definira kao «*esibizione di sentimenti*». Dok je Tommaseo smatrao da na dalmatinsku posebnost djeluju topla klima i raznolikost zemljišta, miješana krv i slavenska čestitost koja je istovremeno blaga i oštra, grčka živahna duhovitost i velika talijanska razboritost (Carrara 2006: 105), Bettiza dodatno literarizira taj fenomen preko dvije važne komponente, kulta hrane koji postoji u Dalmaciji još od vremena svetog Jeronima, i kulta čudaštva, tzv. redikula (Bettiza 1996: 207–279). Obilježen neukrotivim temperamentom, oštrim perom i britkim jezikom koji ga je više puta koštao slobode, prijateljstva i društvenog ugleda,² zaradivši mu nadimke poput *il dispettoso dalmata*, *il baccalà condito con olio santo*, *dalmata irsuto*, *barbaro non privo d'ingegno*, *sebenicaccio e un asino italiano*, *anzi dalmata*, u slavnom je Dalmatincu Nižić zasigurno prepoznao i natruhe već pomalo izgubljenog dalmatinskog karaktera, kao i mediteranskog duha rodnog Zadra svoje dječачke dobi i rane mladosti. Nije mu, stoga, bilo strano promatrati, s određenom dozom simpatije, sporne crte Tommaseove ličnosti, niti ih pripisati ranije spomenutoj dalmatinskoj posebnosti, kao i poznatoj dalmatinskoj sposobnosti ne uzimanja za zlo, koju sam Tommaseo u više navrata u svom dnevniku objašnjava glagolom «*compatire*» a koja, među ostalim, krasi i Nižićev karakter.

Svjestan sve složenosti Tommaseove poliedrične ličnosti, obilježene unutarnjim previranjima i identitetskim lomovima, koji su ostavljali prostora manipulacijama i partikularnim interpretacijama, Nižić u svom prvom velikom prilogu posvećenom Tommaseovoj prisutnosti u dalmatinskom tisku od 1840. do Šibenčaninove smrti, 1. svibnja 1874. godine, naslovljenom *Niccolò Tommaseo nella stampa dalmata del tempo (fino al 1º maggio 1874)*, mudro odlučuje dati glas samom Tommaseu koji još uvijek može reagirati, intervenirati i eventualno polemizirati s neistomišljenicima: «*Avendo così un quadro incoraggiante sia storico sia attuale volevo soddisfare la curiosità e vedere la fotografia del Tommaseo nella stampa*

² Šibenčani mu nikada nisu oprostili epiteke kojima je u mladim danima, frustriran boravkom u Šibeniku, počastio njih («*ignavo popolo maligno*» Tommaseo 1938:19) i svoj rodni grad: «*Voi mi domandate della mia età. Agli otto del vicino ottobre avrò venticinque anni appunto. Detto questo, io non saprei dirvi, se io sia nato nell'ottobre del 1802 o del 1803; tanto son forte d'abbaco. Il certo sì è ch'io avrò presto venticinque anni, non meno e non più; che io son nato in un miserabile buco della Dalmazia di un padre mercatante [...]*». (Tommaseo-Vieussex 1956: 98).

dalmata mentre era vivo, cioè quando poteva reagire, intervenire, polemizzare» (Nižić 2000: 346). Tommaseo, koji se otkriva slijedom istraživanja provedenog na korpusu od sedam dalmatinskih periodičkih izdanja,³ manje nalikuje mitskoj pojavi nepogrješivog proroka kakvu smo naviknuli gledati u dalmatinskom tisku u godinama nakon Šibenčaninove smrti⁴ kada njegov brončani odljev u šibenskom gradskom parku, na stranicama nekih tiskovina, postaje glasnogovornikom ideja koje su u potpunosti suprotnosti s Tommasovim konceptom bratstva među narodima koji skicira još u svojim *Iskricama*.⁵ Takvi autori, vjerojatno i sami svjesni da su u raskoraku s njegovim stajalištima, stvaraju imaginarnog Tommasea utjelovljenog u njegovu spomeniku izrugujući se istovremeno s idejom o ravnopravnosti Hrvata i Talijana u Dalmaciji smatrajući je utopijskom.⁶ Nižiću se, s druge strane, otkriva jedan drugačiji, dotad slabo istražen Tommaseo sličniji običnom čovjeku:

Il Tommaseo ci appare come un genitore che segue l'attività dei figli dalmati, dà un appoggio nel lavoro e nelle difficoltà, che è un aspetto tutto pedagogico del grande uomo. [...] Qui si presenta anche come l'uomo che ama i bambini. Non ama soltanto i dalmati ma la Dalmazia come terra, come bellezza abbondante di contrasti, tutto è il campo dell'affettuoso scrivere (Nižić 2000: 351).

U skladu s romantičarskim svjetonazorom koji je zagovarao povratak prirodi, jednostavnosti i temeljnim ljudskim vrijednostima, Nižić izdvaja neke Tommaseove priloge bukoličke inspiracije, kao i one koji slave genij dalmatinske kreativnosti,

³ *La Gazzetta di Zara, La Dalmazia, Zora Dalmatinska, La Voce dalmatica, Il Nazionale, Il Dalmata, La Dalmazia Cattolica.*

⁴ Za ovakvu sliku o samom sebi djelomično je zaslužan i sam Tommaseo koji još za vrijeme drugog egzila i boravka na Krfu doživljava psihološku transformaciju gotovo apologetske prirode koja će uskoro postati zametak njegovih budućih samohvalnih zapisa. Psihološkoj transformaciji prethodila je ona fizička, golobradi Tommaseo ministar u Maninovoj vladi, na Krfu se transformira u, kako ga naziva Giacomo Debenedetti, «bradatog» Tommasea koji je težio nalikovati svetom Jeronimu (Danelon 2004: 468, 471).

⁵ Taj se koncept našao i u naslovu novina *La Fratellanza dei Popoli*, čiji je osnivač i urednik bio Tommaseo, a koje su izlazile od travnja do srpnja 1849. godine za vrijeme kratkotrajne Republike Svetog Marka.

⁶ Vidi npr. Vitaliano Brunelli, *La „mentalità slava di Niccolò Tommaseo* u *Corriere di Zara*, 31. prosinca 1921.; Mario Russo, *Niccolò Tommaseo era slavo?* u *Littorio dalmatico*, 7. kolovoza 1926.; Bruno Delich, *La nazionalità di Tommaseo* u *Littorio dalmatico* 4. i 8. prosinca 1926.; Ildebrando Tacconi, *Delle „malignità“ e delle „acutezze“ di Niccolò Tommaseo* u *San Marco*, 23. travnja 1940. (Usp. Nižić; Balić-Nižić 2009: 258–260).

bez obzira na činjenicu radi li se o afirmiranim ličnostima ili vrijednim samoukim dalmatinskim seljacima,⁷ naglašavajući pritom da je Šibenčanin iskazivao jednaku ljubav i poštovanje prema svim Dalmatincima bez obzira na podrijetlo ili društveni status. Kao posebnu zanimljivost, u kontekstu Tommaseove prevoditeljske aktivnosti i njegove produkcije na «ilirskom» jeziku, Nižić izdvaja Šibenčaninovu prisutnost na stranicama dalmatinskim periodičkih izdanja na hrvatskom jeziku, poput primjerice «Zore Dalmatinske» u kojoj se pojavljuje već u prvom broju i koja objavljuje vijesti o *Iskricama* u Kukuljevićevu zagrebačkom izdanju iz 1845. godine. Nezaobilaznom dalmatinskom pitanju, tj. pitanju sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom koje je na sjednici Carevinskog vijeća 25. rujna 1860., na temelju Carskog patenta od 7. travnja 1850. zatražio grof Vranyczany, kao i ulozu koju je u ovom politički šakljivom pitanju odigrao Tommaseo,⁸ posebnu su pažnju pridavala dva dalmatinska lista, *La Voce dalmatica* i *Narodni list*. Prvi, talijanske orijentacije, poklanja velik prostor Tommaseovim razmišljanjima po pitanju sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom, dok u drugom, hrvatski orijentiranom, urednik Natko Nodilo 11. lipnja 1862. godine objavljuje članak u kojem žestoko napada Tommaseov stav po pitanju sjedinjenja. Usprkos ideološkim razilaženjima uzrokovanim prije svega nacionalnim predznakom pojedinih novina, sedam analiziranih listova u ovom Nižićevu radu, kao što zaključuje i sam autor, pružaju sasvim zadovoljavajuće podatke o Tommaseovoj aktivnosti u navedenom razdoblju: «La stampa dalmata è riuscita a dare in modo considerevole ai dalmati un'immagine giusta della multiforme attività, importanza, influenza e il carattere di questo grande uomo [...]» (Nižić 2000: 354).

Na sličnom je tragu i Nižićev prilog *Niccolò Tommaseo nei versi e negli articoli in memoriam (nei periodici zaratini del 1874)* objavljen povodom dvjestote godišnjice Šibenčaninova rođenja u kojem se, na temelju analize priloga tomazeovske

⁷ U članku *Antonio Brazzanovich, contadino autodidatta dell'isola di Morter e gli scrittori Niccolò Tommaseo e Luigi Fichert / Antonio Brazzanovich, samouki seljak s Murtera i pisci Nikola Tommaseo i Luigi Fichert* Nižić tematizira Tommaseov odnos sa skromnim samoukim seljakom Antonijom Brazzanovichem koji ga je očarao svojim poznavanjem latinskog i talijanskog jezika, kao i svojim smionim postupcima kojima je uspio uvjeriti generala Marmonta da poštedi mladiće njegova sela ratnih strahota (Nižić 2007).

⁸ Za razliku od ostalih područja kojima se bavio i na kojima je ostavio značajan trag, Tommaseo će uglavnom ostati zapamćen kao loš političar i još gori diplomat. Nakon fijaska 1848./1849. godine u Veneciji, politički se ne eksponira sve do 1861. godine i tzv. dalmatinskog pitanja koje Ciampini smatra logičkim nastavkom pogrešne politike koju je Tommaseo podržavao u Veneciji revolucionarnih godina (Knežić 2019: 237; vidi i Ciampini 1945: 469).

inspiracije objavljenih u četiri dalmatinska periodička izdanja iz 1874. godine, *Il Dalmata*, *La Dalmazia Cattolica*, *Narodni list* i *Zemljak*, donose važne informacije o «monumentale figura di Niccolò Tommaseo subito dopo e nell'anno della morte», kao i «[...] un'immagine quasi completa di Tommaseo, della sua opera e dei riconoscimenti ricevuti praticamente a tomba ancora aperta» (Nižić 2003: 231). Kao i u prijašnjem slučaju, stavovi o Tommaseu izraženi u analiziranim priložima uvjetovani su, prije svega, nacionalnim predznakom pojedinih novina, čini se, međutim, da se većina njih ipak vodila onom narodnom, *o mrtvima sve najbolje* (Nižić 2003: 232). S druge strane, Tommaseova svestranost urednicima je pružala mogućnost odabira, odnosno inzistiranja na pojedinim aspektima iz njegova života koji su bili najbliži uredničkoj politici pojedinih novina. Tako je autonomški orijentiran *Il Dalmata* u objavljenim člancima uglavnom ciljao na Tommaseovo talijanstvo i dalmatinstvo, *La Dalmazia Cattolica* inzistira na Tommaseu istinskom katoliku, *Narodni list* podsjeća da Tommaseo pripada i Hrvatima, dok su u člancima objavljenim u novinama *Zemljak* ravnomjerno zastupljeni prilozi o Tommaseovoj književnoj, leksikografskoj, filozofskoj i političkoj ostavštini. Analizirani prilozi svjedoče o ugledu koji je Šibenčanin uživao u Dalmaciji i Italiji te 1874. godine, kao i o njegovoj književnoj veličini koja je uspoređivana s onom Manzonijskom i Guerrazzijom, dok iz priloga *in memoriam* nadahnutim njegovom biografijom izvire foskolijanski, danteovski i leopardijevski duh (Nižić 2003: 262).

Analizom tomazeovskih priloga u ranije spomenutim periodikama Nižić se bavio i u radu *Ma sopravvive il genio al cener muto» – la monumentale figura di Niccolò Tommaseo nei versi in memoriam nella stampa zaratina del 1874* objavljenom u posebnom izdanju zagrebačkog časopisa *Studia Romanica et Anglicana Zagrabiana*, naslovljenom *I mari di Niccolò Tommaseo e altri mari*. U ovom prilogu, koji možemo smatrati proširenom verzijom priloga objavljenog u udinskom zborniku, Nižić donosi podatke o posljednjim Tommaseovim trenutcima iz pisma njegova liječnika Luigija Chiericija objavljenog u zadarskom *Il Dalmata*, kao i vijest o pismu Emilija Becchija koje je 22. svibnja 1874. godine stiglo na adresu šibenskog gradonačelnika Ante Šupuka. Usprkos očekivanjima nekih istaknutih Šibenčana, Šupuka se u spomenutom pismu, među ostalim, obavještava o Tommaseovoj želji da počiva u Settignano, malenom mjestu udaljenom nekoliko kilometara od Firence: «Voglio essere seppellito a Settignano siccome più di cinque anni ascritto per tal fine alla confraternità di quella chiesa: seppellito in luogo dove crescono fiori ed alberi, e senza cassa; e il mio corpo rende alla terra quel che ebbe da lei» (Nižić

2004: 143). Ova je Tommaseova želja, ogledalo njegove skromnosti, u potpunoj suprotnosti od ukrašenog odra i hvalospjeva izrečenih na njegovu grobu, a o njoj govori i u pismu svećeniku Mauru Ricciju gdje pojašnjava razloge zbog kojih ne želi biti pokopan u lijesu: «[...] io desidero, d'altra parte che e' non sia edifizio chiuso ma terra viva, per cui gli elementi della materia che Dio fece strumento al mio spirito, comunichino coll'aria e con la luce di Dio e si rifondano non inutili nel vivente universo» (Nižić 2004: 143). Analizom stihova *in memoriam* Nižić otkriva brojne književne reminiscencije, kao i tihu prisutnost nekih Tommaseovih književnih uzora s kojima je često dijelio istu sudbinu prognanika, kao što je slučaj s Foscolom i Danteom s kojim ga uspoređuje Stjepan Buzolić u pjesmi objavljenoj 2. svibnja 1874. godine u *Narodnom listu*: «I na sud izazivao / stoljeća i plemena, / I strog im razlog iskao / svesilja, krivnja, pljena / I Gibelina bjegunca / Volio slidit kob / Nek svietlim krunom laskati / Nego li živiet rob» (Nižić 2004: 151). Uzimajući u obzir sudbinu koju je doživio Tommaseov spomenik u Šibeniku 1945. godine, posebno se zanimljivim čine završni stihovi ovog Buzolićeva pjesničkog uratka: «Šibenik – grade bijeli! / Prije će prestat sunce / obasipat žarkom svjetlošću / Mramorne te vrhunce, / Neg će ti slavnog imena / lučeni zabit svijet! / Okivaj dušo, u zlato / Nikole tvoga klijet» (Nižić 2004: 151). Upravo se novinskim prilogima posvećenim Tommaseovu spomeniku u Šibeniku, podignutom u gradskom parku 1896. godine na inicijativu narodnjačkog gradonačelnika toga grada Ante Šupuka, kao i prilogima objavljenim nakon Tommaseove smrti Nižić bavio u radu *Tommaseo e la stampa dalmata dal 1875 alla fine dell'Ottocento*. Rad se, kao što i sam autor piše, kronološki nadovezuje na ranije spomenute članke, a dokaz je da je i nakon smrti dalmatinski tisak, objavljujući uglavnom priloge povodom godišnjica rođenja i smrti, često iz pera Paola Mazzolenija,⁹ nastavio biti «teatro della memoria di Niccolò Tommaseo» (Nižić 2004: 771). Budući da se radi o novinskim prilogima objavljenim nakon Šibenčaninove smrti, Nižić bilježi velik broj priloga političke tematike u kojima se nastoji stvoriti slika o Tommaseu kao o po-

⁹ Šibenčanin Paolo Mazzoleni, štovatelj Tommaseova lika i djela, bio je s književnikom gotovo rodbinski povezan. Naime, zbog bolesti Tommaseove majke, Caterine Chevessich, Mazzolenijeva je baka, Maria Prassò Mazzoleni, preuzela brigu o dojenju dječaka. Ovog se događaja Mazzoleni prisjeća u članku *Una visita alla tomba di Niccolò Tommaseo* objavljenom 26. listopada 1904. u zadarskom *Il Dalmata* u kojem opisuje dirljiv susret svog oca i Tommasea u roditeljskoj kući u Šibeniku 1846. godine: «E riandando col pensiero agli anni della mia fanciullezza, vedevo il Tommaseo nel 1846 acclamato dal popolo di Sebenico, lo vedevo entrare nella stanza di mio padre, e, abbracciandolo, sentivo dirgli affettuosamente: 'Oh, mio caro fratello di latte', poichè l'ava mia, amica della madre di lui, lo aveva allattato qualche mese per amore» (Knežić 2016: 198).

mirbenom elementu u Dalmaciji rastrganoj između suprotnih političkih stajališta. Ranije spomenuti Paolo Mazzoleni, brat poznatog tenora Francesca i otac operne pjevačice Ester Mazzoleni, autor je nekih od najzanimljivijih članaka objavljenih u zadarskim novinama *Scintille* kojima se Nižić bavio u radu *Il periodico zaratino* «*Scintille*» e *Niccolò Tommaseo*. Mazzoleni, kojeg slobodno možemo nazvati Tommaseovim biografom, u rubrici *Foglietti di Storia patria* objavljuje nekoliko priloga u kojima, među ostalim, raspravlja o Tommaseovoj ulozi posrednika između talijanske i hrvatske kulture, kao i o njegovim pogledima na pitanje vjere i ljudske slobode. Da Mazzoleni nije dovodio u pitanje neke Tommaseove stavove svjedoči nam činjenica da i sam, u jednom od priloga, na tragu Tommaseova razmišljanja piše o šibenskim korijenima Marka Pola.¹⁰ Među analiziranim člancima velik je broj onih posvećenih podizanju Tommaseova spomenika u Šibeniku, što i ne čudi ako uzmemo u obzir političku situaciju u Dalmaciji na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, kao i zaokret koji Autonomaška stranka doživljava nakon Tommaseove smrti. Razmišljajući o spomenutoj problematici, jedan od urednika novina, zadarski književnik Giuseppe Sabalich, u članku *Per il monumento* otvoreno se pita bi li se Tommaseov spomenik u Dalmaciji mogao smatrati jednostavnim umjetničkim djelom ili pak javnim iskazivanjem domoljublja i političkih stavova te zaključuje: «[...] so però che un busto, un medaglione, una lapide commemorativa sul frontone della casa ov'egli nacque, da noi non esiste ancora: i commenti a chi vuole» (Nižić 2006: 132). Odvjetnik Roberto Ghiglianovich bit će još izravniji u svojim stavovima objavljenim u članku *Il monumento a Tommaseo* zalažući se da se Tommaseov spomenik ne podigne u Šibeniku već u Zadru, «una città dove, a differenza della selvaggia area che la circonda, si mantiene la salvezza intellettuale della patria» (Nižić 2006: 133). Osim članaka političke tematike, u novinama su, u skladu s njihovim programskim načelima definiranim u podnaslovu (*periodico di scienze, lettere ed arti*), objavljavani i članci posvećeni Tommaseu dobrom ocu i vjernom suprugu, kao i Tommaseu istinskom prijatelju. Vincenzo Miagostovich u članku *Un condiscipolo di Niccolò Tommaseo* piše o Tommaseovu prijateljstvu s pjesnikom Ferdinandom Pellegrinijem, dok Mazzoleni u prilogu *Due lettere di*

¹⁰ Šime Ljubić u svojem *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia* piše da je Polo rođen na Korčuli, dok talijanska historiografija uglavnom navodi Veneciju kao rodni grad mletačkog istraživača i putopisca. Tommaseo, s druge strane, u jednom pismu Francescu Salghettiju Drioliju od 5. siječnja 1862. godine sugerira zadarskom slikaru da na jednoj svojoj slici naslika i Marka Pola, «la cui famiglia è di Sebenico» (Usp. Miagostovich 1897-1898: 49).

Niccolò Tommaseo donosi dva Tommaseova pisma slavnom botaničaru Robertu de Visianiju.¹¹ U kontekstu proučavanja Tommaseove mladenačke biografije posebno se zanimljivim čini njegovo pismo od 25. srpnja 1823. godine upućeno profesoru Luigiju Lanfranchiju sa Sveučilišta u Paviji u kojem se žali na teško ekonomsko stanje moleći ga da se zauzme za njega kod venecijanskog biskupa koji mu je ranije obećao mjesto profesora u jednoj školi u Parmi. Pismo nam svjedoči o teškoj ekonomskoj situaciji u kojoj se Tommaseo našao kada je nakon diplome odlučio ostati u Italiji umjesto da ispoštuje očevu želju i vrati se u rodni grad. Godinu dana ranije, 14. veljače 1822. godine, Girolamo Tommaseo, koji je nekoliko dana ranije, zabrinut za sina, oputovao za Veneciju, javlja supruzi Caterini u Šibenik da im je sin diplomirao te da pripremi sobu za njegov skori povratak kući: «Nicoletto terminò ogni cosa. Già dieci giorni circa è stato dottorato. Egli ritorna contento in seno della sua famiglia, quantunque il distacco dall'Italia, da persone di gran merito che lo compativano, gli sia alquanto penoso [...]» (Tommaseo 1938: 20). U ovom članku Nižić posebno naglašava Tommaseovu ulogu kulturnog posrednika između Italije i ostatka Europe, kao i vrijednost njegove religiozne poezije koja ga svrstava uz bok Manzoniiju.

Nižićevi radovi analizirani ovom prilikom, plod istraživanja na projektu *Nikola Tommaseo i dalmatinski tisak* čiji je glavni istraživač bio u razdoblju od 2003. do 2006. godine, objavljeni su u svojoj hrvatskoj inačici 2009. godine u knjizi istog naslova. U knjizi je također objavljen Nižićev rad *Nikola Tommaseo u dalmatinskoj periodici od 1875. do 1900.* napisan u suautorstvu s Nedjeljkom Balić-Nižić, kao i dva samostalna priloga zadarske talijanistice, *Pedeseta godišnjica smrti Nikole Tommasea u zadarskoj periodici* i *Tommaseo u Zadru između Prvoga i Drugoga svjetskog rata.*

Dok u Italiji postoje brojne publikacije nadahnute likom i djelom Nikole Tommasea, slavni je Šibenčanin zbog niza nesretnih povijesnih okolnosti tek 50-ih godina prošlog stoljeća, zahvaljujući znanstvenom radu Mate Zorića, prof. emeritusa Sveučilišta u Zagrebu, *rehabilitiran* i vraćen u okrilje hrvatske književ-

¹¹ Šibenčanin Roberto de Visiani, profesor botanike na Sveučilištu u Padovi i prefekt Botaničkog vrta u tom gradu, osim Niccolòa Filippija bio je jedini Tommaseov korespondent koji je imao privilegiju biti s njime «na ti». Rođen u ulici stotinjak metara udaljenoj od one u kojoj je Tommaseo prvi put ugledao svjetlo dana, de Visiani će za vrijeme boravka u splitskom sjemeništu od 1815. do 1817. postati jedan od najintimnijih Tommaseovih prijatelja čije će prijateljstvo trajati do Tommaseove smrti. Za više podataka o odnosu dvojice velikih Šibenčana vidi Knežić 2023.

nosti i uljudbe kojima također pripada. Uslijedila je potom cijela jedna generacija talijanista koji su izašli iz Zorićeve kabanice, poput prof. dr. sc. Živka Nižića, prof. dr. sc. Nedjeljke Balić-Nižić, prof. dr. sc. Sanje Roić i drugih, koji su se u svojem znanstvenom radu trudili objasniti Tommaseovu dvostruku pripadnost, kao i svu složenost njegove poliedrične ličnosti koja opkoračuje dvije mediteranske kulture i civilizacije, a koja s posebnom obazrivošću i ljubavlju gleda na istočnu obalu Jadrana s koje je i sam potekao. Nižićevi radovi, u koje se ovom prilikom pokušalo dati uvid, rezultat su znanstvenog i objektivnog pristupa kojim autor pokušava sagledati svu složenost Tommaseove pojave. Nižić ne idealizira Tommasea, već polazeći od kulturno-povijesnog konteksta, uz uvažavanje specifičnosti okruženja iz kojega je potekao, nudi sliku jednog «običnijeg» Tommasea, kao i uvid u percepciju njegove misli na istočnoj obali Jadrana, od njegove prve pojave u dalmatinskom tisku pa sve do godina neposredno nakon njegove smrti. Zaključci do kojih tom prilikom dolazi velik su doprinos izučavanju ostavštine velikog Šibenčanina, kao i poticaj za daljnja proučavanja međujadranskih kulturnih, književnih i jezičnih dijaloga.

BIBLIOGRAFIJA

- BETTIZA, Enzo. 1996. *Esilio*. Milano: Arnoldo Mondadori Editore S.p.A.
- CARRARA, Frano. 2006. *Dalmacija: kako ju je opisao profesor doktor Frane Carrara*. Split: Etnografski muzej Split.
- CIAMPINI, Raffaele. 1945. *Vita di Niccolò Tommaseo*. Firenze: Sansoni.
- DANELON, Fabio. 2004. *Il "Supplizio d'un italiano in Corfù" di Tommaseo u Niccolò Tommaseo: popolo e nazioni italiani, corsi, greci, illirici*, Atti del Convegno internazionale di Studi nel bicentenario della nascita di Niccolò Tommaseo, Venezia, 23-25 gennaio 2003, a c. di Francesco Bruni. Roma-Padova: Editrice Antenore. 467–511.
- KNEŽIĆ, Boško. 2016. "Ob, mio caro fratello di latte" – Paolo Mazzoleni i Niccolò Tommaseo u *Fluminensia*, 28, 1. 197–209.
- KNEŽIĆ, Boško. 2019. *Nikola Tommaseo: od književnog uzora do političke ikone*. Zagreb-Zadar: Hrvatska sveučilišna naklada – Sveučilište u Zadru.
- KNEŽIĆ, Boško. 2023. *Storia di un'amicizia epistolare – Niccolò Tommaseo e Roberto de Visiani*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- MATAVULJ, Simo. 1939. *Bilješke jednog pisca*. Beograd: Srpska književna zadruka.
- MIAGOSTOVICH, Vincenzo. 1897-1898. *Lettera inedita di Niccolò Tommaseo a Francesco Salghetti-Drioli u Il nuovo cronista di Sebenico*, V-VI.
- NIŽIĆ, Živko. 2000. *Niccolò Tommaseo nella stampa dalmata del tempo (fino al 1º maggio 1874)* in *Quaderni veneti*, 31-32. 346–427.
- NIŽIĆ, Živko. 2003. *Niccolò Tommaseo nei versi e negli articoli in memoriam (nei periodici zaratini del 1874)* u *Niccolò Tommaseo a 200 anni dalla nascita*, Atti del Convegno di studi, Udine, 9 ottobre 2002, a c. di Silvio Cattalini. Udine: Associazione Nazionale Venezia Giulia e Dalmazia. 231–263.
- NIŽIĆ, Živko. 2004. «*Ma sopravvive il genio al cener muto*» - *la monumentale figura di Niccolò Tommaseo nei versi in memoriam nella stampa zaratina del 1874* in *I mari di Niccolò Tommaseo e altri mari*, a c. di Morana Čale, Sanja Roić, Ivana Jerolimov. Zagreb: FF press. 139-152.
- NIŽIĆ, Živko. 2004. *Tommaseo e la stampa dalmata dal 1875 alla fine dell'Ottocento u Niccolò Tommaseo: popolo e nazioni italiani, corsi, greci, illirici*, Atti del Convegno internazionale di Studi nel bicentenario della nascita di Niccolò Tommaseo, Venezia, 23-25 gennaio 2003, a c. di Francesco Bruni. Roma-Padova: Editrice Antenore. 757–773.

- NIŽIĆ, Živko. 2006. *Il periodico zaratino «Scintille» e Niccolò Tommaseo u Letteratura, arte e cultura italiana tra le due sponde dell'Adriatico*, Atti della giornata di studio 28 ottobre 2005, a c. di Luciana Borsetto. Padova: Libreria Editrice Università di Padova. 123–153.
- NIŽIĆ, Živko. 2007. *Antonio Brazzanovich, contadino autodidatta dell'isola di Morter e gli scrittori Niccolò Tommaseo e Luigi Fichert / Antonio Brazzanovich in Adriatico / Jadran. Rivista di cultura tra le due sponde*, 2. 315–322.
- NIŽIĆ, Živko; BALIĆ-NIŽIĆ, Nedjeljka. 2009. *Nikola Tommaseo i dalmatinski tisak*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- TOMMASEO, Niccolò. 1938. *Diario intimo*, a c. di Raffaele Ciampini. Torino: Einaudi.
- TOMMASEO, Niccolò; CAPPONI, Gino. 1914. *Carteggio inedito dal 1833 al 1874*. volume II. Nantes, Bastia, Montpellier, Venezia (1837-1849). Bologna: Zanichelli.
- TOMMASEO, Niccolò; VIEUSSEUX, Giovan Pietro. 1956. *Carteggio inedito*, a c. di Raffaele Ciampini e Petre Ciureanu, volume I. Roma Edizioni di storia e letteratura.

**«Lo scorbutico [...] antesignano ottocentesco di questo dalmatico
istinto dissacratore e negatore» – Živko Nižić o Tommaseu**

Dr. sc. Živko Nižić, redoviti profesor u trajnom zvanju u miru, u svojoj je dugoj i plodnoj akademskoj karijeri brojne stranice posvetio izučavanju lika i djela Nikole Tommasea, kao i percepciji i recepciji njegove misli na istočnoj obali Jadrana, smještajući pritom velikog Šibenčanina u kontekst međujadranskih kulturnih, književnih i jezičnih dijaloga. Na temelju analize odabranih Nižićevih priloga tomazeističke inspiracije, pokušat će se pružiti uvid u njegov pristup Tommaseu književniku, ali i Tommaseu običnom čovjeku koji opkoračuje dvije jadranske kulture i civilizacije.

KLJUČNE RIJEČI: Živko Nižić, Nikola Tommaseo, tomazeistički priloz, međujadranski kulturni, književni i jezični dijalozi

**«Lo scorbutico [...] antesignano ottocentesco di questo
dalmatico istinto dissacratore e negatore» - Živko Nižić
studioso di Tommaseo**

In base all'analisi di sei contributi di ispirazione tommaseana usciti dalla penna di Živko Nižić, pubblicati successivamente anche in veste croata nel libro *Nikola Tommaseo i dalmatinski tisak*, scritto in collaborazione con Nedjeljka Balić-Nižić, si è cercato di presentare l'immagine di Niccolò Tommaseo creatasi nella stampa dalmata a partire dagli anni quaranta dell'Ottocento fino alla fine del secolo. Tenendo conto della poliedricità della figura di Tommaseo, Nižić approda al Sebenicense in maniera oggettiva e più rilassata rispetto agli altri studi di simile taglio, posizionandolo nel contesto dei rapporti letterari e culturali interadriatici.

PAROLE CHIAVE: Živko Nižić, Niccolò Tommaseo, contributi di ispirazione tommaseana, rapporti letterari e culturali interadriatici

**«Lo scorbutico [...] antesignano ottocentesco di questo
dalmatico istinto dissacratore e negatore» - Živko Nižić
on Tommaseo**

Based on the analysis of six Tommaseo-inspired contributions written by Živko Nižić, later published in Croatian in the book *Nikola Tommaseo i dalmatinski tisak*, co-authored with Nedjeljka Balić-Nižić, an attempt has been made to present the image of Niccolò Tommaseo as it appeared in Dalmatian press from the 1840s to the end of the century. Considering Tommaseo's multifaceted personality, Nižić approaches the Sebenicense in a more objective and relaxed manner compared to other studies of a similar nature, positioning him within the context of inter-Adriatic literary and cultural relations.

KEY WORDS: Živko Nižić, Niccolò Tommaseo, Tommaseo-inspired contributions, inter-Adriatic literary and cultural relations